

bačkog sastanka pod pretpostavkom da će oni biti ubrzo stilizirani i prihvaćeni. Ali kada do toga nije došlo ni nakon više od pola godine, članovi uredništva su posumnjali u legalnost svojega rada, pa su u jesen 1969. zbog toga, a i zbog neriješenog pitanja prostorija i financijalnih uvjeta, obustavili rad i predali Matici hrvatskoj uvjetnu ostavku.

Tako je, naravno, dalje izrađivanje Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika došlo u pitanje. Odgovor upravnog odbora Matice srpske na ovdje odštampani prijedlog zaključaka čeka se već zaista dugo, tako dugo da to zaista ugrožava nastavak posla. Činjenica je da je posao zastao i da se neće nastaviti sve dotle dok se ne legaliziraju zaključci Zagrebačkoga sastanka i dok se ne ostvare i drugi uvjeti potrebni za normalan rad.

A da bi naši čitaoci i potonji naraštaji znali kako stoje stvari oko Rječnika i zašto su zapeli radovi, objavljujemo ovaj tekst radi mogućnosti vlastitog prosuđivanja.

O NAŠIM JEZIČNIM ATLASIMA I DIJALEKTOLOŠKIM ISTRAŽIVANJIMA

Božidar Finka

U nastojanju da se šira javnost upozna s našim glavnim jezičnim problemima i s djelatnošću jezičnih stručnjaka na njihovu rješavanju, nedavno smo u Jeziku objavili prilog P. Šimunovića o suvremenim onomastičkim istraživanjima u Hrvatskoj.¹ Sada donosimo prilog o stanju i problemima dijalektoloških istraživanja.

I

Dijalektologija ima u Hrvatskoj dugu tradiciju. Sva su naša narječja u dugom povijesnom razdoblju života hrvatskog jezika služila i kao književni jezici. Prostor je upotrebe tih književnih jezika bio nužno ograničen, ali su ipak književni proizvodi prelazili svoje uže granice, namećući se i onim sredinama gdje su postojale drukčije jezične navike. Može se doista reći da se već i prije ilirskoga pokreta i Gaja sva naša jezična i književna tradicija isprepletala i međusobno dopunjavala; ništa nije bilo nigdje u tolikoj mjeri nepoznato da bi se smatralo kao strano, tuđe. Naša je, dakle, višestoljetna književna proizvodnja izvršila golemu i stvarnu ulogu otkrivanja i upoznavanja raznolikosti i bogatstva cjelokupnoga jezičnoga blaga sadržanoga u našim narječjima i

¹ Petar Šimunović, Suvremena onomastička istraživanja u Hrvatskoj, Jezik, 2, 1969–70, 42–48.

mnogim mjesnim govorima. Polazeći upravo od te činjenice, u velikom je povijesnom Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u većoj ili manjoj mjeri zastupljeno jezično blago svih tih književnosti, a ne samo štokavske, pa je tako Akademijin Rječnik do sada najpotpunija riznica svega onoga što sadržavaju tekstovi svih oblika naših književnih jezika, od samoga ulaska našega jezika u porodicu jezika s pismenim, književnim oblikom i izrazom. Gajeva je reforma utrla put za još čvršću povezanost u književnom zajedništvu pretežno na štokavskoj tradiciji i na temeljima štokavske govorne osnove.

I znanstveno zanimanje za naša narječja ima svoj dug povijesni put. Već su se i naši stari leksikografi suočili s dijalekatskim šarenilom te su ga nastojali prikazati i u svojim rječnicima. Tako npr. u Belostenčevu kajkavskom rječniku iz god. 1740. neprekidno susrećemo oznake kojima autor upućuje da je koja riječ slavonska (tj. štokavska) ili dalmatinska (tj. štokavska ili čakavska). donekle je i zabilježena u liku štokavskom ili čakavskom. Jezično su blago vrednovali i poznati naši stariji jezikoslovci, među njima najuspješnije B. Kašić u svojoj poznatoj gramatici² iz god. 1604. Oni su pridonijeli da se razvije svijest o jezičnom jedinstvu naše dijalekatske raznovrsnosti i pomogli stvaranju osjećaja za potrebom da se međusobno približe »partes disiectae« našega jezičnog i našega narodnoga bića.

Ilirci su također nužno bili i dijalektolozi jer su morali odabirati, a da bi se moglo odabirati, trebalo je jezičnu građu i poznavati i vrednovati. Jezične borbe u 19. stoljeću, osobito između »riječke škole« na čelu s F. Kurelcem i »zagrebačke škole« s najpoznatijim predstavnikom A. V. Tkalčevićem, nastavak su sličnih nastojanja, makar u izmijenjenim ideološkim i povijesnim prilikama. Iako naša dijalektologija, kao što se letimično pokazalo, ima dugu tradiciju, sve joj do potkraj 19. stoljeća nije prava svrha sustavno proučavanje dijalekata, nego se neizdiferencirano uklapa u opće pokušaje znanstvene ili praktične jezične djelatnosti, koja se pretežno ticala izbora i oblika književnog jezika.

II

Naša moderna, suvremena dijalektologija, kao i uopće naša jezična znanost, najtješnje je povezana uz najveće ime hrvatske lingvistike – prof. Stjepana Ivšića. Po Ivšiću je stekla takav znanstveni domet koji joj osigurava dolično mjesto i u jugoslavenskim i u svjetskim razmjerima. Ivšićevi su radovi o štokavskim, čakavskim i kajkavskim govorima čvrst temelj i sigurno polazište u svim našim današnjim dijalektološkim istraživanjima. Ivšićevi nastavljači, počevši od prof. M. Hraste, veoma zaslužnoga osobito u istraživanju čakav-

² Bartol Kašić. Institutiones linguae illyricae, Rim, 1604.

skog narječja, do onih koji su tek zakoraknuli u dijalektologiju, nalaze u Ivšićevu djelu poticaje i putokaze za raznovrsne neizvršene poslove u našoj dijalektologiji, od kojih neke treba u započetu duhu dovršiti, dok su neki u početnoj fazi ili ih tek treba pokrenuti.

Središnja je organizacija za dijalektologiju u Hrvatskoj Odbor za dijalektologiju pri Odjelu za filologiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Odbor okuplja istaknutije dijalektologe i usklađuje rad na dijalektologiji u Hrvatskoj. Praktična se djelatnost Odbora pretežno vrši u Institutu za jezik JAZU koji ima svoj radni Odsjek za dijalektologiju. Dijalektološku djelatnost jednako razvijaju katedre za dijalektologiju na filozofskim fakultetima u Zagrebu i u Zadru i na nekim pedagoškim akademijama. Ima vrsnih i plodnih dijalektologa i u nekim srednjim školama i nekim drugim institucijama, pa i izvan institucija.

III

Sav dijalektološki rad u Hrvatskoj ima danas dva osnovna smjera:

1. istraživanje i monografski opis pojedinih mjesnih govora, odnosno davanje sinteza o većem ili manjem broju dijalektoloških problema užeg ili širega dijalekatskoga područja,

2. izrada dijalektoloških atlasa.

1. U poslu sudjeluju dijalektolozi prema svojim mogućnostima i sklonostima. Istražen je i opisan veliki broj govora svih triju naših narječja. O istraživanjima koja se vrše u suglasnosti s Odborom za dijalektologiju JAZU i novčanom pomoći Jugoslavenske akademije izvještaji se i saopćenja objavljuju u Ljetopisu JAZU, a veće monografije u Hrvatskom dijalektološkom zborniku JAZU i u drugim Akademijinim publikacijama, ali i u raznim drugim časopisima ili prigodnim zbornicima (npr. Radovi Instituta JAZU u Zadru, Senjski zbornik, Poljički zbornik, Rasprave Instituta za jezik JAZU u Zagrebu, izdanja odgovarajućih fakultetskih zavoda i seminara itd.).

Uz već istražene i opisane govore sada je težište na sustavnom zahvaćanju istraživanjem većih terenskih cjelina. Tako je npr. nedavno, nastojanjem prof. Lj. Jonkea i financijskom pomoći karlovačke općine, potanko istraženo karlovačko govorno područje, a sada se poduzima, opet zauzimanjem prof. Lj. Jonkea i novčanom pomoći vinkovačke općine, sustavno proučavanje govora vinkovačke okolice. Takvih je kompleksnijih dijalektoloških proučavanja bilo ili se poduzimaju i drugdje (jadranski otoci, Istra, Gorski kotar, Lika, Tropolje, Žumberak, sjeverozapadna Hrvatska, itd.).

2. Oblik je posla unaprijed određen svojom svrhom. Teži se da se prikupe podaci za izradu dijalektoloških atlasa. Posao se obavlja u organizaciji Međuakademijskog odbora za dijalektologiju (koji ima i poseban naziv: Jugoslavenski komitet za dijalektološke atlase). Članovi su tog odbora (odnosno komiteta) predstavnici svih republičkih dijalektoloških odbora, a Odbor je povjeren neposrednoj brizi Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu. Naš je Međuakademijski odbor za dijalektologiju jedan od osnivača i članova Komisije za Općeslavenski lingvistički atlas (OLA) kao organa Međunarodnoga komiteta slavista, sa sjedištem u Moskvi.

Odbor je stvoren s konkretnom zadaćom da organizira rad, prikupi podatke i izradi dijalektološke atlase jugoslavenskih jezika i da surađuje u izradi Općeslavenskog lingvističkog atlasa.

IV

Nakon mnogih priprema i dugogodišnjega rada sastavljeni su upitnici za dijalektološka istraživanja svakoga jugoslavenskoga jezika, među njima i Upitnik za hrvatskosrpski dijalektološki atlas, a u zajednici s predstavnicima ostalih slavenskih zemalja izrađen je i Upitnik OLA. Koliki je to posao, najbolje će se vidjeti iz podatka, npr. upitnik za naš jezik obuhvaća 1082 najraznovrsnija pitanja na koje treba dati odgovor na svakom predviđenom terenskom punktu, a samo je u Hrvatskoj za tu svrhu određeno 236 punktova: 96 štokavskih, 63 kajkavska i 77 čakavskih. U njima je obuhvaćeno više stotina jezičnih problema od kojih će svaki iziskivati posebnu kartu s komentarom u dijalektološkom atlasu. Upitnik OLA još je opširniji jer obaseže (u široj verziji) 3454 pitanja, ali je zato mreža punktova mnogo rjeđa. U Hrvatskoj je za OLA odabrano ukupno 26 punktova: 8 kajkavskih, 10 čakavskih i 8 štokavskih. I pitanja Upitnika OLA zadiru u svu jezičnu građu. Predviđa se izrada oko 450 – 500 karata na kojima će, uz potrebne komentare, biti prikazan još veći broj jezičnih problema, i to:

- a) fonetskih 66
- b) naglasnih 80
- c) morfoloških 95
- d) tvorbenih 30
- e) leksičkih preko stotinu
- f) semantičkih blizu stotinu
- g) sintaksnih osamdesetak.

Podaci se za oba atlasa prikupljaju paralelno i do sada je u Hrvatskoj i za jedan i za drugi atlas obrađeno blizu polovinu terenskih punktova. Opseg se poslova može ilustrirati podatkom da za istraživanje svakoga punkta za naš

dijalektološki atlas treba na terenu raditi oko 10 dana. Da se popuni Upitnik OLA u kraćoj verziji, potrebno je na jednom terenskom punktu raditi 20 dana, a ako se radi na punktu gdje je predviđeno popunjavanje šire verzije Upitnika OLA, potreban je čitav mjesec dana rada na terenu. Tek se nakon izvršenoga prikupljanja građe na terenskim punktovima može prići ispisivanju na listiće za atlasne kartoteke i tek nakon toga znanstvenoj obradbi i izradbi samih atlasa. Ali se i već sada, uz prikupljanje građe, vrše i sve potrebne pripreme u vezi s izradbom atlasa. Tako je, između ostalog, nedavno izvršeno pokusno kartografiranje jezičnih podataka za OLA sa svih punktova u Jugoslaviji koji su dosad istraženi. Slično je pokusno kartografiranje za OLA izvršeno i u drugim slavenskim zemljama, s namjerom da se uskladi način atlasnoga prikazivanja jezičnih podataka i da se otklone eventualni nedostaci u dosadašnjem radu.

Izneseni podaci govore sami za sebe. Šira javnost treba biti upoznata s tim naporima, osobito stoga što oni iziskuju veliki broj vrsnih kadrova, primjerenu tehničku opremu s odgovarajućim radnim prostorijama i pozamašna novčana sredstva. Od adekvatnog i pravovremenog rješavanja tih problema zavise i mogućnosti da se nastave i dovrše opisani radovi. Našoj su kulturi i našoj znanosti prijeko potrebna navedena osnovna lingvistička djela, pa treba očekivati da na izvršenje tih radova neće znatnije utjecati negativni stimulansi. Očekivanja su od dijalektoloških istraživanja i izradbe dijalektoloških atlasa velika. Ovo nije mjesto da se ona sva posebice nabrajaju, ali nešto treba spomenuti jer ima šire značenje. Da se to osvijetli, poslužit ću se riječima prof. Lj. Jonkea: »O mnogim spornim pitanjima u lingvistici danas ne bi trebalo ni diskutirati ni voditi polemike da su proučeni ti fundamentalni znanstveni problemi . . . Kada nema znanstvene literature, ljudi govore paušalno, više po svom ličnom osjećaju, po nekoj slutnji, nego po znanstvenoj dokumentaciji.«³

TVORBA IMENICA NA -IĆ

Stjepan Babić

(Svršetak)

Prezimenaste imenice

16.4. Tridesetak izvedenica od posvojnih pridjeva osobnih imenica ima, po podacima iz rječnika, isto ili gotovo isto značenje kao i osnovna imenica, tj. mogu se izdvojiti po obrascu

i-ov/-ev + -ić → i

bedákov + ić → bedak.

³ Razgovor o planovima razvoja Instituta za jezik JAZU, Vjesnik, br. 92. u rubrici »Kultura utorkom«, Zagreb, 1969.